

**ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

Соколова Катерина Юріївна

УДК 336.225.67

**ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ ПОДАТКОВИХ РИЗИКІВ У
КОНТРОЛЬНО-ПЕРЕВІРОЧНІЙ РОБОТІ ОРГАНІВ
ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Ірпінь 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Університеті державної фіскальної служби України.

Науковий керівник

доктор економічних наук, професор

Ріппа Сергій Петрович,

Університет державної фіскальної служби України, директор Навчально-наукового інституту інформаційних технологій та менеджменту.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор

Десятнюк Оксана Миронівна,

Тернопільський національний економічний університет, директор Навчально-наукового інституту інноваційних освітніх технологій;

кандидат економічних наук, доцент

Матвейчук Людмила Олександрівна,

Національна академія державного управління при Президентові України, докторант.

Захист відбудеться «18» жовтня 2016 року о 16 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 27.855.01 Університету державної фіскальної служби України за адресом: 08201 Київська обл., м. Ірпінь, вул. Садова, 53.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Університету державної фіскальної служби України за адресом: 08201 Київська обл., м. Ірпінь, вул. Університетська, 31.

Автореферат розісланий «16 вересня 2016 року

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради Д 27.855.01

доктор економічних наук, професор

С. В. Онишко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Контрольно-перевірочна робота є важливою складовою функціонування податкової системи країни. Її ефективність слугує необхідною умовою забезпечення повної і своєчасної мобілізації податкових надходжень до бюджету, а також здатна сприяти вирішенню багатьох проблем у сфері оподаткування, зокрема зниженню рівня тінізації економіки України. Це актуалізує потребу відповідного рівня організації управлінської діяльності контролюючих органів, використання сучасних аналітичних інструментів її проведення, розробки адекватних методики, форм та методів контрольно-перевірочної роботи.

Одним із основних напрямів забезпечення ефективності контрольно-перевірочної роботи органів фіскальної служби є її проведення на базі аналізу податкових ризиків, у зв'язку з чим постало питання їх моніторингу. Враховуючи, що фінансовий моніторинг покликаний захищати легальність проведення фінансових операцій та дотримання норм податкового законодавства, очевидною є необхідність реалізації фінансового моніторингу податкових ризиків на рівні контрольно-перевірочної роботи органів вітчизняної фіскальної служби.

Теорія та практика адміністрування податкових ризиків детально розкривається у працях зарубіжних дослідників: І. Балабанова, Т. Вейдера, В. Глущенко, Дж. Кейнса, Т. Мальтуса, Г. Марковіца, А. Маршала, О. Руденка, А. Смітта, В. Сеніора, Й.-Н. Тетенса, В. Шарпе та інших.

Багатоаспектні питання теорії та практики дослідження ризиків в умовах трансформації економіки України висвітлені у працях вітчизняних вчених: В. Андрущенко, В. Вітлінського, В. Вишневського, В. Гранатурова, М. Клапківа, В. Опаріна, В. Онищенко, А. Скрипника, А. Соколовської, О. Тимченко, Д. Штефанича та інших. Істотний внесок у теорію та методологію моніторингу податкових ризиків податковими адміністраціями здійснено О. Десятнюк. Питанням вивчення понять фіскального та податкового ризиків присвячені окремі наукові праці Н. Новицької, С. Онишко, К. Швабія. Дослідженню проблематики автоматизації процесів ризик-орієнтованої системи фіскальної служби присвячені праці С. Ріппи.

Віддаючи належне високому фаховому рівню наукових напрацювань зарубіжних та вітчизняних авторів, ряд питань теорії та методики роботи з податковими ризиками залишаються недостатньо дослідженими. Особливо це стосується моніторингу податкових ризиків у контрольно-перевірочній роботі органів фіскальної служби. Так, відсутня концепція системи моніторингу податкових ризиків та її інтеграції у щоденну контрольно-перевірочну роботу органів фіскальної служби, потребує розвитку методика оцінки податкових ризиків. Актуальність та недостатня опрацьованість зазначених питань, потреба подальшої розробки проблематики теорії і практики моніторингу податкових ризиків у контрольно-перевірочній роботі органів фіскальної служби визначили мету і завдання даного наукового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота є складовою науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту фіскальної політики Університету державної фіскальної служби України «Алгоритм виявлення ризикових суб'єктів господарювання-платників податку на прибуток підприємств на основі аналізу співвідношення показників фінансової звітності» (номер державної реєстрації 0116U004969), у межах якої автором узагальнено концептуальні засади визначення податкових ризиків у контрольно-перевірочній роботі органів Державної фіскальної служби (ДФС) України та моніторингу ризикових платників податків.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретико-методичних засад та обґрунтування практичних рекомендацій щодо фінансового моніторингу податкових ризиків у контрольно-перевірочній роботі органів Державної фіскальної служби України.

Для досягнення поставленої мети визначені наступні завдання:

- з'ясувати поняттєво-концептуальні уявлення про ризики в економічній теорії та практиці, простежити природу їх виникнення;
- визначити зміст поняття податкових ризиків, розкрити їх соціально-економічну природу, основні сутнісні характеристики та особливості;
- визначити основні класифікаційні ознаки податкових ризиків для держави як одного із суб'єктів податкових відносин;
- з'ясувати об'єктивну необхідність фінансового моніторингу податкових ризиків у контрольно-перевірочній роботі органів ДФС України;
- розглянути організацію та методичне забезпечення контрольно-перевірочної роботи органів ДФС України через способи податкового контролю;
- проаналізувати показники контрольно-перевірочної роботи органів ДФС України;
- виявити ризики здійснення контрольно-перевірочної роботи органів ДФС України при організації і проведенні моніторингу податкових ризиків;
- проаналізувати світовий досвід адміністрування податкових ризиків та можливості його використання в Україні;
- запропонувати комплексну систему фінансового моніторингу податкових ризиків;
- розробити модель комплексної системи фінансового моніторингу податкових ризиків та обґрунтувати її практичну значущість у контрольно-перевірочній роботі органів ДФС України.

Об'єктом дослідження є процес фінансового моніторингу ризиків у сфері оподаткування в умовах трансформації економіки України.

Предметом дослідження є фінансовий моніторинг податкових ризиків у контрольно-перевірочній діяльності органів ДФС України.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в роботі використовувалися загальнонаукові та специфічні методи пізнання: аналізу та синтезу – для вивчення об'єкта та предмета дослідження; історико-логічний – для з'ясування генези поняття «ризик» в економічній теорії та практиці;

узагальнення та наукової абстракції – при вивченні основ функціонування контрольно-перевірочної складової діяльності, встановленні взаємозв'язку і субординації стратегії, цілей і тактики діяльності фіскальної служби; системний аналіз – при аналізі процесу моніторингу податкових ризиків і визначенні послідовності здійснення контрольно-перевірочних заходів платників податків; статистичного групування й порівняння – при аналізі звітних показників контрольно-перевірочної діяльності та відпрацюванні ризиків підрозділами податкового та митного аудиту; графічний – для наочного ілюстрування досліджуваних явищ і процесів; економіко-математичне моделювання – при розробленні моделі комплексної системи фінансового моніторингу податкових ризиків у контрольно-перевірочній роботі органів ДФС України.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі й нормативно-правові акти України, накази та розпорядження ДФС України, статистичні дані підрозділів органів фіскальної служби, монографічні дослідження й наукові публікації вітчизняних та зарубіжних авторів, матеріали офіційного сайту Державної фіскальної служби України, Інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні положення, що визначають наукову новизну полягають у наступному:

удосконалено:

- процес моніторингу податкових ризиків за рахунок розробки комплексної системи фінансового моніторингу податкових ризиків та її представлення у вигляді відповідної моделі. Це дозволить при здійсненні контрольно-перевірочної роботи органами Державної фіскальної служби України відмовитися від: 1) фрагментарного аналізу податкових ризиків і перейти до їх щоденного моніторингу; 2) епізодичності відпрацювання до безперервного процесу моніторингу; 3) обмеженого застосування до охоплення всіх структурних підрозділів;

- понятійно-термінологічний апарат шляхом: 1) введення у науковий обіг поняття «фінансовий моніторинг податкових ризиків» як методу науково-практичної діяльності (активності), мета якого полягає в одержанні й обробці випереджувальної інформації про стан податкових ризиків платників податків і тенденцій їх розвитку на основі своєчасного та постійного відстеження, ідентифікації, аналізу, оцінки, зберігання даних і прийняття управлінських рішень для запобігання фінансових втрат бюджету; 2) виокремлення поняття «податковий ризик» з позиції інтересів держави як поняття, що відображає особливості сприйняття суб'єктами управління процесами оподаткування невизначеності кінцевого результату їх діяльності унаслідок можливого впливу на них ряду об'єктивних і суб'єктивних, зовнішніх і внутрішніх факторів, що призводить до зменшення бази оподаткування, порушень податкового законодавства платниками податків, неефективного адміністрування податків і податкових втрат бюджету;

- концептуальні підходи загальної теорії ризику, що дозволило на їх основі сформулювати ключові структурні елементи поняття «податкового ризику» у фіскальній сфері діяльності держави. На відміну від існуючих підходів

перелік загальновідомих елементів «ймовірність» та «невизначеність» розширено елементом «втрат». Визначена на цій основі соціально-економічна сутність податкових ризиків у контрольно-перевірочній роботі органів ДФС України, дозволяє врахувати не лише об'єктивно-суб'єктивну структуру невизначеності формування податкової системи, але й базується на основі суперечностей та альтернативі вибору щодо прийняття ризикового рішення. Це дало змогу також виокремити основні сутнісні характеристики податкових ризиків для держави, як одного із суб'єктів податкових відносин;

- класифікацію податкових ризиків з точки зору контролюючого органу за рахунок її доповнення ознаками ймовірності виникнення, характеру та рівня бюджетних втрат, ступеня їх впливу при проведенні контрольно-перевірочних заходів. Окремо виділена класифікація податкових ризиків при прийнятті ризикованих управлінських рішень. Виокремлення на цій основі податкових ризиків у контрольно-перевірочній роботі органів фіскальної служби як у загальній системі економічних ризиків, так і в процесі прийняття управлінських рішень сприятиме ефективності діяльності фіскальної служби;

дістали подальшого розвитку:

- перелік принципів організації моніторингу податкових ризиків у частині контрольно-перевірочної роботи органів фіскальної служби. Це сприятиме покращанню якості організації моніторингу та створенню основи його методичної бази;

- методичні підходи до створення вітчизняної моделі розрахунку аудиторського ризику (DAR – Desired (acceptable) audit risk), який виражає міру готовності аудитора здійснити якісний моніторинг податкових ризиків при організації контрольно-перевірочної роботи органів фіскальної служби;

- методичні засади здійснення ризик-аналізу та оцінки податкових ризиків за рахунок використання системи аналітичних показників та реалізації запропонованого порядку розрахунку ймовірнісних показників зміни параметрів оподаткування. Це сприятиме концентрації зусиль на відпрацюванні виявлених загроз, прийняттю виважених управлінських рішень в умовах невизначеності та дасть можливість спрогнозувати очікуване виконання податкових надходжень чи відхилення від їх виконання.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці теоретичних узагальнень та методичних рекомендацій, спрямованих на подальший розвиток ризик-орієнтованої системи відбору платників податків для контрольно-перевірочних заходів у сфері оподаткування на основі комплексної системи фінансового моніторингу.

Окремі наукові напрацювання і рекомендації використовуються у практичній діяльності:

- Головного управління Державної фіскальної служби України у Тернопільській області (довідка №79/10/19-00-16-00-08 від 16.12.15 р.) при підготовці пропозицій щодо формування окремих положень проекту Плану роботи на 2016 рік, а також при підготовці щомісячного Звіту «Аудит-1», згідно наказу ДФС України від 23.07.2015 № 534;

– Головного управління Державної фіскальної служби України в Івано-Франківській області (довідка від 17.12.15 №2088/10/09-19-04-40) при підготовці аналітичних матеріалів використовуються окремі оціночні дані щодо аналізу та представлення результатів роботи управління податкового та митного аудиту та їх районних підрозділів, відпрацювання ризиків і додаткових податкових поступлень;

– Тернопільської митниці Державної фіскальної служби України (довідка від 21.12.15 №4902/10/19-70-26) при розробленні та реалізації практичних заходів з управління ризиками, аналізі результатів і коригуванні вжитих заходів підрозділами, які здійснюють або організують, координують здійснення.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею. Викладені в роботі наукові висновки та пропозиції є результатом власних досліджень автора та відображені в опублікованих одноосібних працях.

Апробація результатів дослідження. Основні наукові положення і практичні результати дисертаційної роботи доповідалися та обговорювалися на 4-х міжнародних науково-практичних конференціях, серед яких: «Гармонізація оподаткування в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів» (м. Кам'янець-Подільський, 2013); «Євроінтеграція економіки України: виклики та рішення» (м. Дніпропетровськ, 2015); «Банківський та реальний сектор економіки: фінансово-економічні аспекти взаємодії та перспективи розвитку» (м. Тернопіль, 2015); «Розвиток національної економіки: теорія і практика» (м. Івано-Франківськ, 2015).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 11 одноосібних наукових праць загальним обсягом 5,89 д. а., з них 5 статей – у наукових фахових виданнях, з яких 1 стаття у збірнику, що індексується у міжнародних каталогах і наукометричних базах, 5 – в інших виданнях та участь в 1-й колективній монографії.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 283 сторінки. Основний зміст дисертації викладено на 214 сторінках друкованого тексту. Дисертація містить, які вміщують 13 таблиць (із них 2 таблиці займають 2 повні сторінки), 31 рисунок (із них 1 займає 1 повну сторінку), 7 додатків, розміщених на 47 сторінках. Список використаних джерел налічує 196 найменувань і розміщений на 19 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, висвітлено їх апробацію.

У першому розділі «**Теоретичні засади податкових ризиків у контрольно-перевірочній роботі органів державної фіскальної служби**» узагальнено теоретичні підходи до визначення сутності поняття «ризик» в економіці та розвинуто їх щодо поняття «податкові ризики»; здійснено

класифікацію податкових ризиків; обґрунтовано об'єктивну необхідність фінансового моніторингу податкових ризиків у контрольно-перевірочній роботі органів ДФС України.

У роботі розмежовано поняття «ризик» і «невизначеність», які у контрольно-перевірочній діяльності органів державної фіскальної служби відіграють важливу роль, вміщуючи в собі протиріччя між запланованим і дійсним, водночас будучи джерелом розвитку фіктивної підприємницької діяльності та примноження ризикових суб'єктів господарювання. При цьому суть ризику характеризується не як збиток чи загроза, яких можна зазнати внаслідок прийнятого рішення, а лише як можливість появи відхилення від мети, для досягнення якої й приймається рішення.

Аналіз характеристик ризику та процесів, що притаманні сфері оподаткування і адміністрування податків, дав можливість узагальнити визначення сутності податкових ризиків як економічного поняття та розглянути його окремо з позицій платників податків та держави.

На основі цього виокремлено основні характеристики податкових ризиків для держави, як одного із суб'єктів податкових правовідносин, що включають економічну природу, об'єктивність прояву, вірогідність реалізації, невизначеність наслідків, варіабельність рівня, суб'єктивність оцінки.

В процесі дослідження були співставлені поняття «податковий ризик» із іншими поняттями, якими оперує вітчизняна економічна наука, а саме «податковий потенціал», «фіскальний дисбаланс» та «податковий розрив». Це дало можливість сформулювати ідентифікаційні характеристики цих фінансових понять та їх взаємозв'язок. Їх графічна інтерпретація представлена на рис.1.

Податковий розрив (tax gap) визначається як різниця між сумою податків, які теоретично повинні бути сплачені та сумою фактично сплачених податків. Тобто, це – різниця (відхилення) фактичних ключових параметрів фіскальної політики від потенційно-запланованих. Податковий потенціал, в свою чергу, становить фактичний обсяг податків, зборів та інших обов'язкових платежів, які акумулює регіон при використанні своїх ресурсів в умовах чинного податкового законодавства. Очевидно, податковий розрив і податковий потенціал не є тотожними поняттями, оскільки розрив відображає суму, яка теоретично може бути зібрана в умовах існуючої податкової системи, а потенціал може передбачати маніпулювання елементами податкової системи з метою максимізації надходжень.

За такого розуміння податковий розрив можна визначити як своєрідний інтегральний показник, що узагальнює податкові ризики, які відображають рівень досягнення очікуваного результату в процесі контрольно-перевірочних заходів платника податків з урахуванням контрольованих і неконтрольованих факторів, що призводять до невикористаних можливостей і втрат бюджету. Кумулятивним показником існуючих взаємозв'язків є фіскальний дисбаланс, що виступає сукупною мірою вираження податкового розриву, податкового ризику та характеризує ступінь порушення кількісно-вартісних пропорцій між ключовими параметрами фіскальної політики в межах податкового потенціалу.

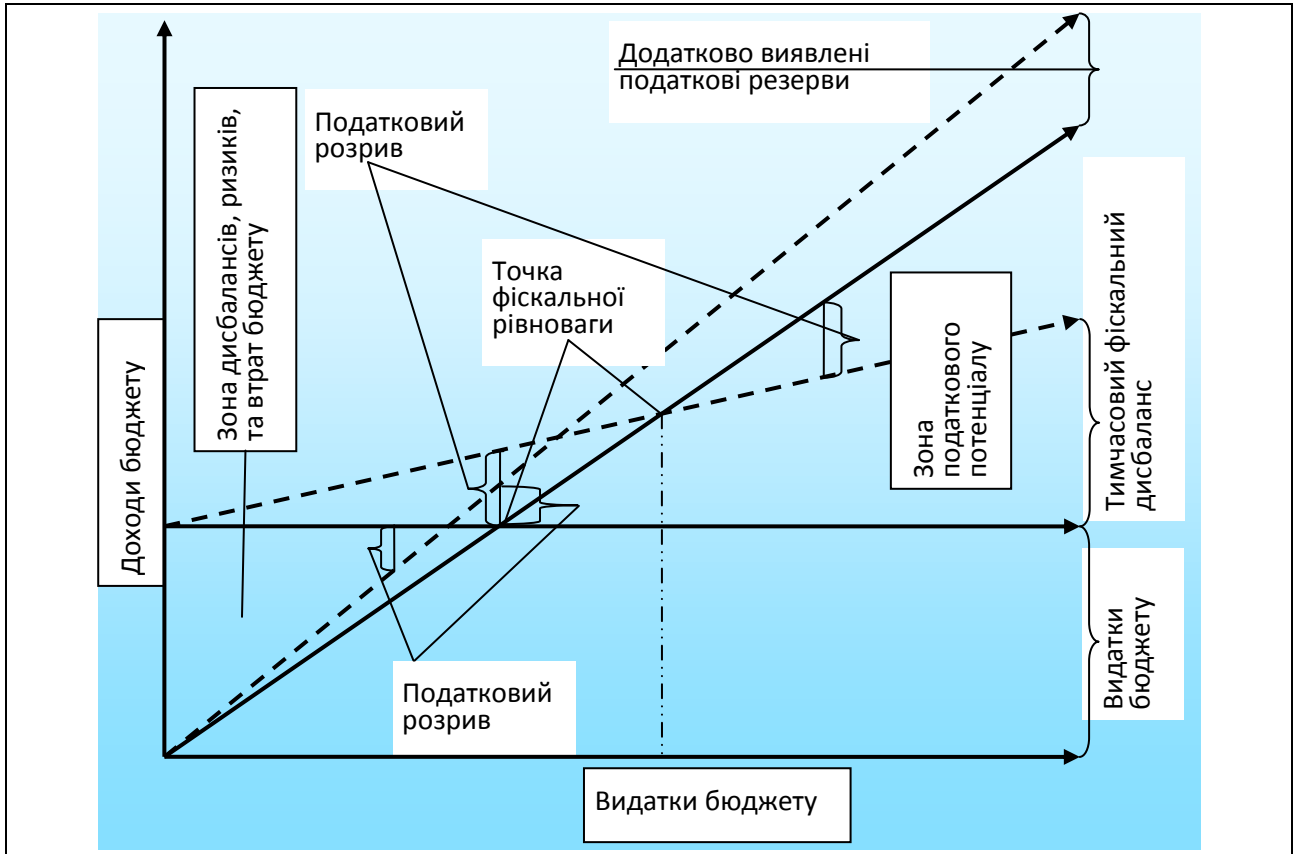

Рис. 1. Графічне зображення податкових розривів, ризиків та дисбалансів

Джерело: побудовано автором

Дослідження праць провідних вітчизняних вчених у сфері податкових ризиків засвідчило недостатню увагу до їх класифікаційних ознак, зокрема з позиції контролюючого органу. Для забезпечення ефективності їх моніторингу запропоновано класифікацію податкових ризиків при проведенні контрольно-перевірочної роботи органами ДФС України, а також окремо, при прийнятті управлінських рішень.

Дослідження засвідчило об'єктивну необхідність запровадження в практику контрольно-перевірочної роботи органів державної фіскальної служби комплексної системи фінансового моніторингу податкових ризиків, що має забезпечити своєчасне, повне та якісне відпрацювання ризикових платників податків і проведення ефективних контрольно-перевірочних заходів.

У другому розділі «**Діюча практика організації та ризики контрольно-перевірочної роботи органів ДФС України**» досліджено методичне забезпечення контрольно-перевірочної роботи органів ДФС України та способи податкового контролю; здійснено аналіз показників контрольно-перевірочної роботи органів ДФС; з'ясовано ризики проведення такої роботи при організації та здійсненні відповідного моніторингу.

Відбір платників податків для проведення перевірок виступає ключовим етапом контрольно-перевірочної діяльності органів ДФС України, який визначає їх ефективність. Проте, з іншого боку, податкові перевірки є

надзвичайно обтяжливими для бізнесу та витратними для економіки країни в цілому.

Встановлено, що у світовій практиці між зростанням кількості перевірок і обсягом податкових надходжень у бюджеті країни відсутній тісний кореляційний зв'язок. У розвинених країнах перевіркам підлягають лише найбільш ризиковані групи платників, відбір яких здійснюється на основі оцінки ступеня ризику несплати ними податків.

В Україні процеси оптимізації контрольно-перевірочної роботи податкових органів сприяли зменшенню кількості планових перевірок суб'єктів господарювання: за період 2010-2015 рр. з 26 104 до 4 912 виїзних документальних перевірок. Тобто, кількість суб'єктів господарювання – юридичних осіб, включених в план-графік документальних перевірок у 2010 році зменшилася у 2015 році на 81,2 % або в 5,3 рази (рис. 2).

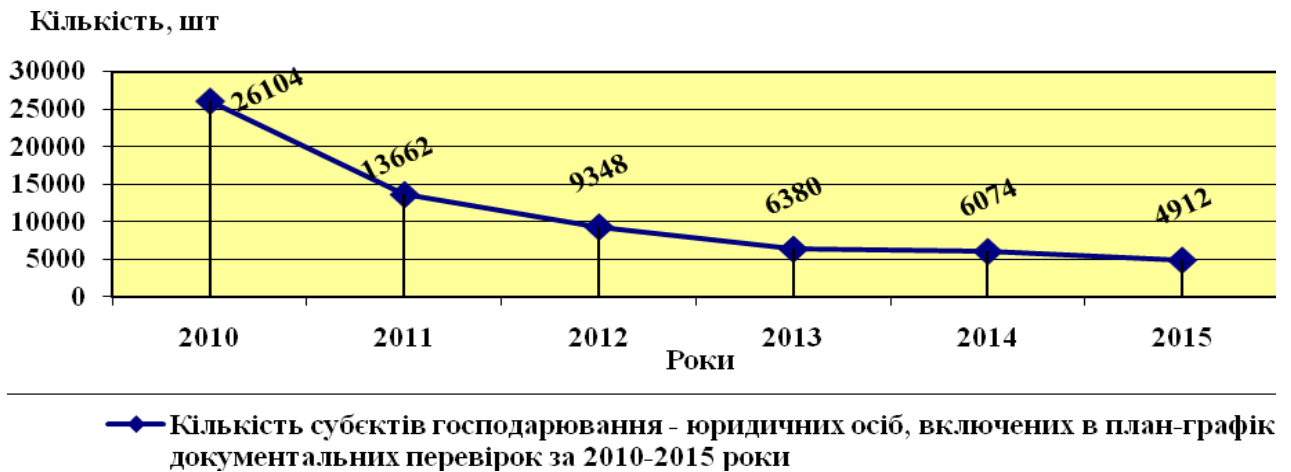

Рис. 2. Кількість суб'єктів господарювання – юридичних осіб, включених в план-графік документальних перевірок органів ДФС України у 2010–2015 рр.

Джерело: побудовано автором

При позитивній динаміці зменшення кількості планових документальних перевірок й одночасному збільшенні донарахованих узгоджених та сплачених сум на одну перевірку, виявлено тенденцію до зниження загального рівня узгодженості та рівня стягнення донарахованих сум (рис. 3). Так, упродовж 2010–2014 рр. рівень узгодження донарахованих сум практично був однаковим і в середньому складав 45 %, однак, у 2015 р. спостерігається тенденція його суттєвого скорочення до 9 %. Одночасно, рівень стягнення донарахованих сум сягнув свого максимуму у 2013 р. та складав 99 %, що є ефективним показником діяльності фіскальних органів. Проте у 2014 р. він також мав спадну тенденцію і скоротився майже вдвічі, хоча у 2015 р. частково вирівнявся до 73 %.

Подібні тенденції нерівномірності та нестабільності показників є наслідком так званої «економіки війни», в умовах якої складно здійснювати

діяльність не лише суб'єктам господарювання, а й державним відомствам виконувати нормативи та проводити контрольно-перевірочні заходи. Цей режим вимагає надзвичайних заходів і дій для утримання ситуації під контролем і, насамперед, у фінансовому секторі, складовим якого є фіскальна служба.

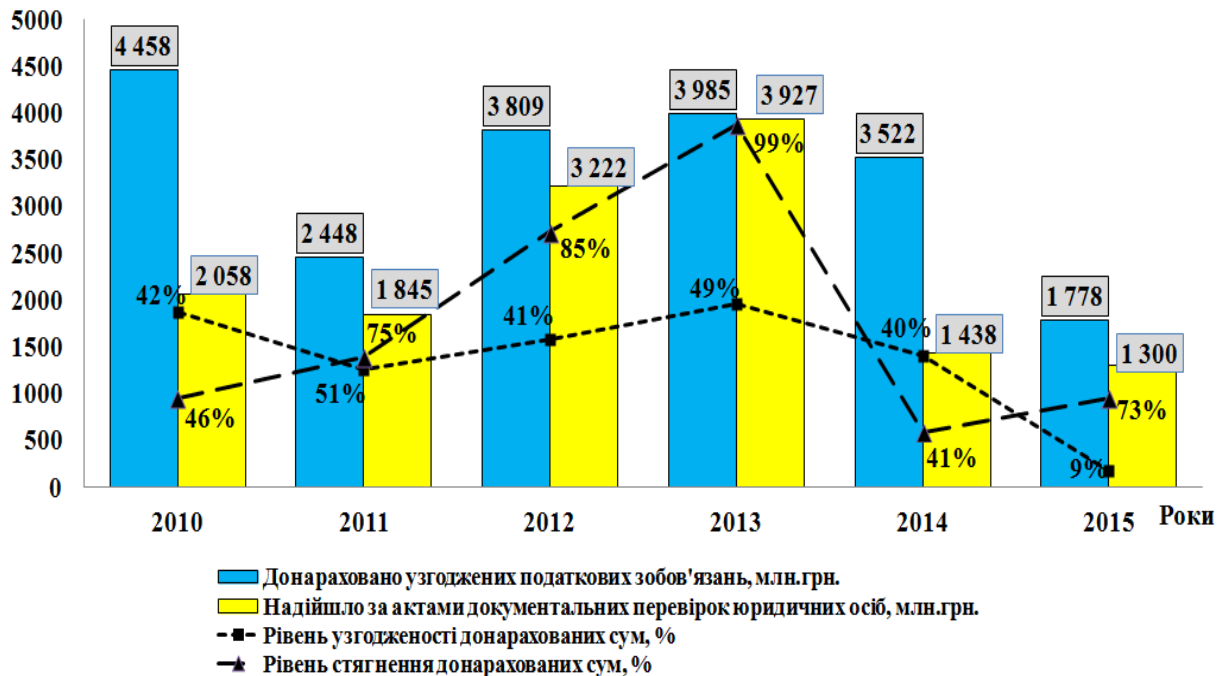

Рис. 3. Рівень узгодженості та рівень стягнення донарахованих сум

Джерело: побудовано автором

Розвиток форм і методів податкового контролю за останніх 2-3 десятиліття зумовив виникнення нового підходу до проведення документальних перевірок платників податків, який передбачає планування, розрахунок, уточнення й оцінку аудиторського ризику. У міжнародній практиці в діяльності податкових служб широко використовується оцінка аудиторського ризику (DAR), модель якої має наступний вигляд (1):

$$DAR = IR \times CR \times DR, \quad (1)$$

де DAR – прийнятний аудиторський ризик (Desired (acceptable) audit risk); IR – внутрішньогосподарський ризик (Inherent risk); CR – ризик контролю (Control risk); DR – ризик невиявлення (Detection risk).

Водночас, встановлено, що безпосередньо від аудитора залежить лише одна складова такого ризику, а саме ризик невиявлення (DR) як наслідок не виявлення аудитором під час проведення моніторингу помилок в обліку і звітності платника податків. Зменшення такого ризику можливе у разі повної автоматизації процесу фінансового моніторингу податкових ризиків у контрольно-перевірочній роботі органів фіскальної служби. Внаслідок автоматизації з'являється можливість поділу ризику невиявлення на окремі складові, оцінка яких сприятиме його мінімізації. За таких умов розрахунок

аудиторського ризику набуде наступного вигляду (2):

$$PH = \frac{AP}{BP \times PBK \times PZK} \quad (2)$$

де: PH – ризик невиявлення; AP – загальний аудиторський ризик; BP – внутрішньогосподарський ризик; PBK – ризик внутрішнього контролю; PZK – ризик зовнішнього контролю.

Використання у вітчизняній практиці зазначеного підходу до проведення документальних перевірок платників податків є важливим напрямком підвищення ефективності контрольно-перевірочної роботи фіскальної служби. Це пов'язано з тим, що аудиторський ризик (DAR) є оптимальним результатом поєднання двох протилежних тенденцій: 1) максимізація показника якості моніторингу податкових ризиків у контрольно-перевірочній роботі органів державної фіскальної служби; 2) мінімізація часу на проведення документальної перевірки.

Крім виявлення переваг і можливих проблем фінансового моніторингу податкових ризиків у роботі також визначені ризики організації контрольно-перевірочної роботи органів державної фіскальної служби України, до яких віднесено стратегічний, операційно-технологічний та ризик репутації, які складають систему внутрішнього контролю по організації контрольно-перевірочної роботи органів фіскальної служби.

У третьому розділі «**Основні напрями вдосконалення фінансового моніторингу податкових ризиків**» визначені напрями адаптації міжнародного досвіду адміністрування податкових ризиків для його використання в Україні; розроблено комплексну систему фінансового моніторингу податкових ризиків та представлено її модель; запропоновано підходи до проведення математичних розрахунків в процесі ризик-аналізу та оцінки податкових ризиків.

Узагальнення міжнародного досвіду адміністрування податкових ризиків засвідчило необхідність більш широкого використання результатів наукових досліджень у сфері виявлення ризиків при адмініструванні податків і розробці заходів щодо їх мінімізації на основі інформації, наданої органами, відповідальними за повноту надходжень до бюджету. З урахуванням цієї інформації повинен затверджуватися план податкових надходжень і прийматися Закон «Про Державний бюджет на поточний рік». При цьому виникнення ризиків доцільно структурувати за окремими регіонами (північний, східний, південний і західний), що практикується в Італії. Це пов'язано з особливостями окремих регіонів (наприклад, демографічні тощо), що обумовлює й різні види і масштаби ризиків. Обов'язковою умовою якісного адміністрування та моніторингу податкових ризиків є цикл навчання працівників фіскальної служби, запроваджений, зокрема, у Нідерландах.

З урахуванням міжнародного досвіду адміністрування податкових ризиків та особливостей контрольно-перевірочної роботи органів ДФС України в роботі розроблено комплексну систему фінансового моніторингу податкових ризиків. Вона визначена як множина взаємопов'язаних елементів (стадій процесу), що

взаємодіють із податковим середовищем як єдине ціле та є відокремленим процесом контрольно-перевірочної роботи органів ДФС України.

Встановлено, що для ефективного моніторингу податкових ризиків у контрольно-перевірочній роботі органів ДФС України даній системі повинні бути притаманні наступні характеристики: регулярність; своєчасність; точність; інформативність.

Основними принципами функціонування такої системи визначені: національна оцінка ризику; розуміння та реагування на податкові втрати бюджету; законодавча (регуляторна) система, що підтримує застосування підходу, який ґрунтується на оцінці ризику; розробка системи моніторингу; визначення учасників і забезпечення відповідності; обмін інформацією між державним і приватним секторами.

Комплексна система фінансового моніторингу податкових ризиків у роботі представлена у вигляді моделі, структурна схема якої зображена на рис.4.

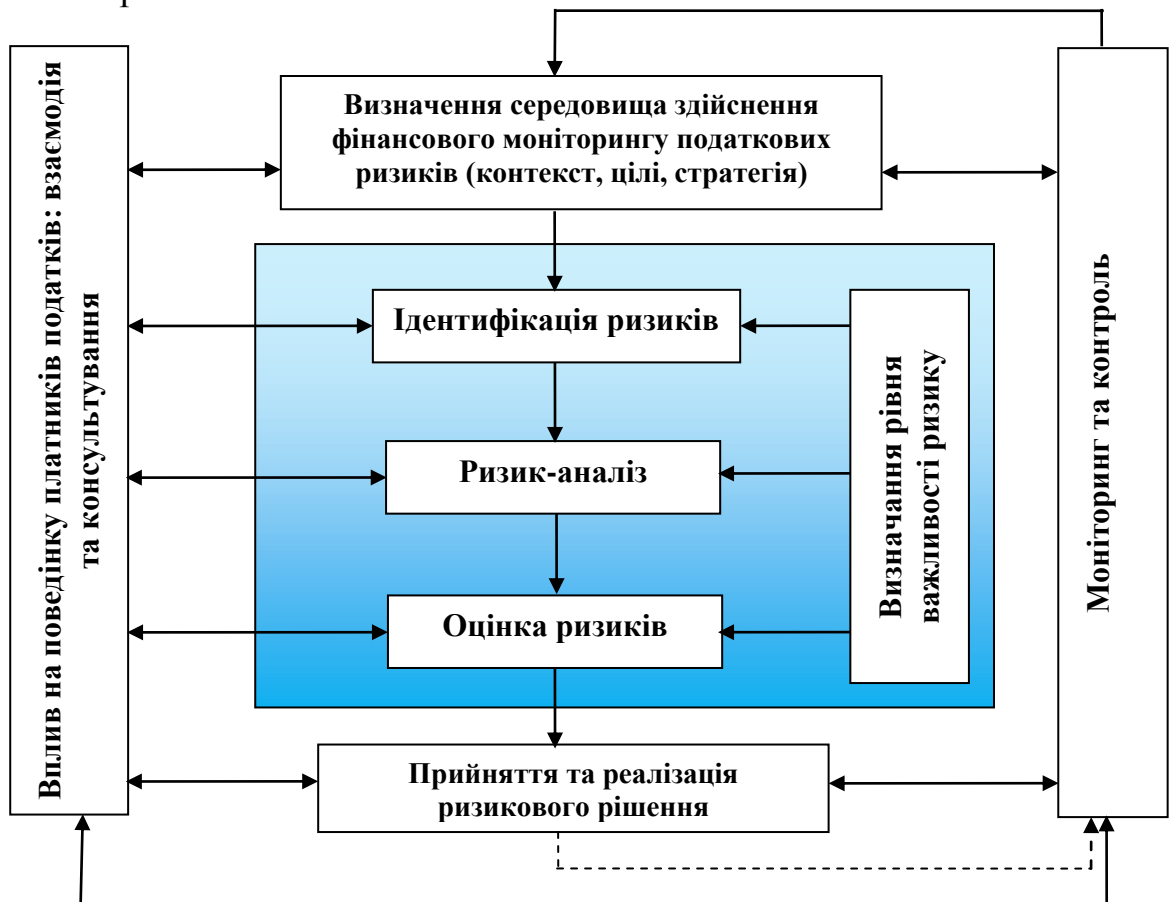

Рис. 4. Модель комплексної системи фінансового моніторингу податкових ризиків

Джерело: побудовано автором.

До основних переваг запропонованої системи можна віднести: зниження фактора невизначеності при здійсненні контрольно-перевірочної діяльності; використання перспективних можливостей поліпшення; покращене планування і підвищення ефективності діяльності; економію часового ресурсу при

здійсненні контрольно-перевірочних заходів; покращання взаємовідносин із зацікавленими сторонами; підвищення якості інформації для прийняття рішень; зростання «ділової репутації».

Доведено, що моніторинг податкових ризиків повинен бути інтегрований в щоденну роботу органів фіскальної служби. Відмінності традиційних методів роботи та розробленої системи моніторингу податкових ризиків представлені на рис.5.

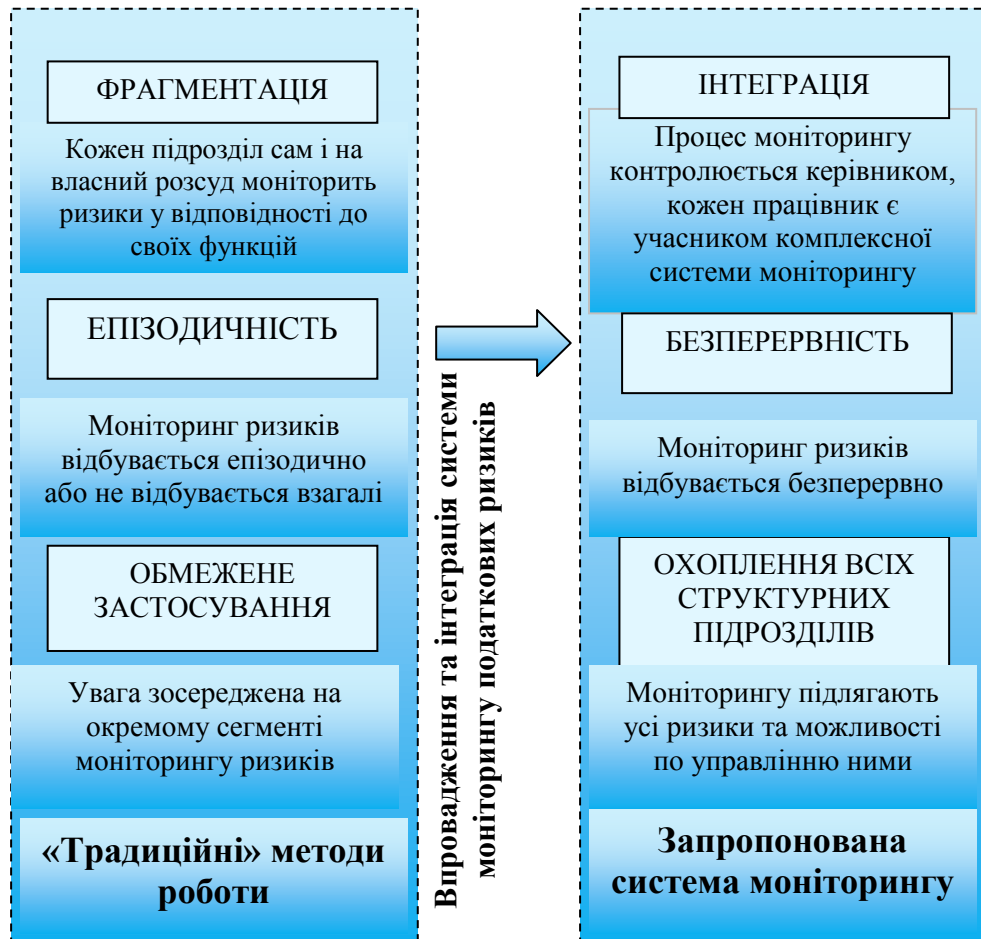

Рис. 5. Основні відмінності традиційних методів роботи та розробленої системи моніторингу податкових ризиків у контрольно-перевірочній роботі органів ДФС України

Джерело: побудовано автором

Представлена модель є універсальною: її можна застосовувати на різних рівнях організації – стратегічному, тактичному (рівень керівників другої ланки) та операційному. Вона може бути використана в окремих проектах, при пошуку необхідних рішень та при управлінні окремими зонами ризику, зокрема, контрольно-перевірочній роботі органів ДФС України.

Дослідження показало, що для оцінки податкових ризиків необхідно використовувати такі ймовірнісні показники зміни параметрів оподаткування:

1) зміна суми конкретного податку в результаті зміни параметрів оподаткування, що показує, на скільки зменшиться(збільшиться) нарахування по і-му податку внаслідок зміни сукупності параметрів оподаткування:

$$X_i = N_i - O_i, \quad (3)$$

де X_i – зміна параметрів оподаткування; N_i – сума i -го податку до оптимізації; O_i – сума i -го податку після зміни параметрів оподаткування.

2) середня прибутковість зміни параметрів оподаткування, яку позначимо через (X_{cp}), що є величиною середньої економії від правомірної зміни параметрів оподаткування та розраховується як показник математичного очікування:

$$X_{cp} = \sum_{i=1}^n [L_i \times (N_i - O_i)], \quad (4)$$

де i від 1 до n – число податків, величина яких змінюється внаслідок зміни параметрів оподаткування; L_i – вірогідність (ймовірність) сприятливого результату (відсутність штрафних санкцій) по i -му податку; N_i – сума i -го податку до оптимізації; O_i – сума i -го податку після зміни параметрів оподаткування.

Здійснені у роботі практичні розрахунки базувалися на загальній кількості суб'єктів господарювання, включених Головним управлінням ДФС у Тернопільській області у план-графік документальних перевірок на I–IV кв. 2015 р.. Було доведено, що ймовірність сприятливого результату від зміни параметрів оподаткування слід розраховувати як кількість підприємств, що попали в зону ризику до кількості підприємств, які досліджувалися. Отримані результати розрахунків засвідчили, що з 60 досліджуваних суб'єктів господарювання ризиковими є 13. Ймовірність сприятливого результату від зміни оподаткування (L) складає 0,78.

Для оцінки податкового ризику і втрат бюджету використовувалися наступні показники: математичне очікуване та стандартне відхилення виконання податкових надходжень. За результатами проведених розрахунків встановлено, що очікуване виконання податкових надходжень є середньозваженою величиною можливих значень виконання податкових надходжень, де ваговими коефіцієнтами є ймовірність їх настання. Стандартне відхилення виконання податкових надходжень вимірює «розкид величин». Чим більше стандартне відхилення виконання податкових надходжень, тим більше його мінливість і вищий податковий ризик.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано розв'язання важливого наукового завдання, що полягає у поглибленні теоретико-методичних засад та обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо фінансового моніторингу податкових ризиків у контрольно-перевірочній роботі органів Державної фіскальної служби України.

1. Узагальнення поняттєво-концептуальних аспектів щодо ризику і систематизація його основних характеристик стали основою представлення поняття «податковий ризик» як об'єктивно-суб'єктивної площини конфліктності й невизначеності в ситуації неминучого вибору, притаманній процесам оподаткування і адміністрування податків, що відображає ступінь досягнення очікуваного результату з урахуванням контрольованих і

неконтрольованих факторів, які призводять до невикористаних можливостей і фінансових збитків як для держави, так і для платника податків.

2. Виявлені чинники чутливості фіскальної сфери до податкових ризиків (політичні та законодавчі, економічні, зовнішньоекономічні, боргові, податкового планування, виконання та контролю) засвідчили, що податкові ризики – це не випадковий результат діяльності суб'єктів господарювання, а об'єктивна складова діяльності органів фіскальної служби в ризиковому середовищі, яке постійно змінюється.

Систематизація та узагальнення концептуальних підходів загальної теорії ризику стали підставою для виокремлення і формулювання основних структурних елементів поняття податкового ризику у фіскальній сфері діяльності держави.

3. Представлено узагальнену базову класифікацію податкових ризиків, яку доповнено в частині контролюючого органу, щодо ймовірності виникнення, характеру та рівня бюджетних втрат, ступеня їх впливу при проведенні контрольно-перевірочних заходів. Оскільки, діяльність органів фіскальної служби, крім контрольно-перевірочної роботи, пов'язана і з функцією управління та прийняття рішень, це дало можливість виділити класифікацію податкових ризиків у прийнятті ризикованих управлінських рішень. Врахувавши ці особливості доведено, що при здійсненні контрольно-перевірочних заходів, необхідно врахувати, що ризик притаманний всім процесам і видам господарської діяльності та поведінці платників податків.

4. Згідно аналізу інформації, відібраної із показників практичної діяльності органів Державної фіскальної служби України, доведено об'єктивну необхідність фінансового моніторингу податкових ризиків. На основі цього в роботі дано авторське визначення поняття «фінансовий моніторинг податкових ризиків» та запропоновано впровадити комплексну систему фінансового моніторингу податкових ризиків. На відміну від існуючих фрагментарних функцій моніторингу ризиків, він повинен здійснюватися у кожному підрозділі фіскальної служби, що є підґрунтям для визначення основних характеристик комплексної системи фінансового моніторингу, формулювання теоретико-організаційних основ оцінки її ефективності для діяльності фіскальної служби.

5. На основі класифікації та загальної характеристики податкових перевірок, в результаті опрацювання законодавчої бази з питань адміністрування ризик-орієнтованої системи адміністрування податків і відбору ризикових платників податків для контрольно-перевірочних заходів, встановлена відсутність відомостей та критеріїв визначення ступеня ризику платника податків, градації, за якими ознаками та наявності скількох ризиків платник податків може бути віднесений до високого, середнього чи незначного ступеня ризику.

6. На основі дослідження ризиків організації контрольно-перевірочних заходів органами фіскальної служби встановлено, що прийнятний аудиторський ризик (Desired (acceptable) audit risk – DAR), є оптимальним результатом поєднання двох протилежних тенденцій: максимізації показника якості

моніторингу податкових ризиків у контрольно-перевірочній роботі органів державної фіскальної служби і мінімізації часу на проведення документальної перевірки. Він виражає міру готовності аудитора провести якісний моніторинг податкових ризиків, що дозволяє взяти за основу зарубіжну модель розрахунку аудиторського ризику для проекту національної моделі, але з врахуванням її недоліків.

7. Розроблено модель комплексної системи фінансового моніторингу податкових ризиків, в якій виокремлено три взаємопов'язаних етапи, що включають в себе визначення середовища здійснення фінансового моніторингу податкових ризиків та управління ними; взаємодію та консультування, вплив на поведінку платників податків; фінансовий моніторинг податкових ризиків. Така логіка функціонування механізму цієї моделі побудована на поступовому виконанні визначених взаємопов'язаних етапів, з використанням відповідного інструментарію. Цей механізм забезпечує гармонізацію стратегічних та оперативних цілей контрольно-перевірочної роботи органів фіскальної служби та організації відпрацювання ризикових платників податків.

8. У роботі запропоновано поетапне впровадження комплексної системи фінансового моніторингу податкових ризиків у контрольно-перевірочну роботу органів ДФС України шляхом проведення п'яти етапів, що дає змогу при запровадженні системи фінансового моніторингу податкових ризиків та її інтеграції у щоденну роботу органів фіскальної служби забезпечити ефективність контрольно-перевірочної роботи. Для впровадження в практичну діяльність комплексної системи фінансового моніторингу податкових ризиків визначено основні принципи організації оцінки податкових ризиків у контрольно-перевірочній роботі органів ДФС України, що спрямовані на покращання якості організації фінансового моніторингу податкових ризиків та можуть бути підґрунтям для його методологічної бази.

9. Виконано розрахунки ризик-аналізу та оцінки податкових ризиків, а саме визначення величини середнього ризику через ймовірність отримання певного розміру збитків в результаті настання несприятливої (ризикової) події; ймовірнісні показники зміни параметрів оподаткування; зміна суми конкретного податку в результаті зміни параметрів оподаткування; ризик зміни параметрів оподаткування; показник відносного коливання податкового ризику.

З метою оцінки величини податкового ризику та втрат бюджету запропоновано такі статистичні показники, як математичне очікуване й стандартне відхилення виконання податкових надходжень. Обґрунтовано, що значення стандартного відхилення може бути недостатнім при порівнянні ризиків або невизначеностей, оскільки не враховує величину ризику, що припадає на одиницю очікуваного виконання податкових надходжень. У контексті цього доцільно використовувати коефіцієнт варіації (CV – coefficient of variation), що є варіацією відносної дисперсії (ризик), який припадає на одиницю очікуваного виконання податкових надходжень. Проведені розрахунки дають можливість оцінити комплексно податкові ризики і складають збалансовану систему аналітичних показників відпрацювання

податкових ризиків органів ДФС України, які інтегруються в загальний результат додаткових податкових поступлень.

10. Вивчення зарубіжного досвіду щодо моделей адміністрування податкових ризиків дало змогу окреслити деякі його позитивні аспекти для запровадження в Україні. По-перше, науково-дослідним інститутам необхідно більше уваги звертати на дослідження у сфері виявлення ризиків при адмініструванні податків і розробку заходів щодо їх мінімізації. Відповідна робота повинна проводитися на основі інформації, яка надана органами, що є відповідальними за повноту надходжень до бюджету і на цій основі повинен затверджуватися план податкових надходжень і прийматися Закон «Про Державний бюджет на поточний рік». По-друге, доцільно розділити виникнення ризиків окремо в північному, східному, південному та західному регіонах, оскільки кожний регіон має свої особливості. По-третє, обов'язковою умовою якісного адміністрування та моніторингу податкових ризиків є цикл навчання аудиторів та працівників ДФС.

Розглядаючи світовий досвід адміністрування податкових ризиків доведено, що одним з найбільш складних для розрахунку є податковий розрив (tax gap). Однак, якщо комплексно розглядати всі аспекти, то розмір податкового розриву залежить не тільки від ефективності роботи податкових органів, а й від чинного законодавства. У зв'язку з цим об'єктивною необхідністю є імплементація фінансового моніторингу податкових ризиків у контрольню-перевірочній роботі в щоденну діяльність органів ДФС України, що слугує основою для подальших наукових досліджень податкових ризиків, пошуку шляхів мінімізації їх негативного впливу та оптимізації співвідношення затрат на їх адміністрування та формування додаткових фінансових ресурсів як компенсаторів втрат бюджету.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Sokolova K. Y. The international practices in tax risk administration and the scope of their application in Ukraine» (Міжнародний досвід адміністрування податкових ризиків та можливості його використання в Україні) / K. Y. Sokolova // Монографія за результатами Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні детермінанти фіскальної політики: локальний та міжнародний вимір». – ТНЕУ. – 2016. – С. 82–90.

Статті у наукових фахових виданнях:

2. Соколова К. Ю. Концептуальні основи податкових ризиків: підходи, сутнісні характеристики та особливості / К. Ю. Соколова // Збірник наукових праць молодих вчених ТНЕУ «Наука молода». – 2015. – 22. – С. 120–132.

3. Соколова К. Ю. Об'єктивна необхідність та основи фінансового моніторингу податкових ризиків у контрольню-перевірочній роботі органів ДФС України / К. Ю. Соколова // Науковий вісник Херсонського державного університету, серія «Економічні науки». – 2015. – 11. – С. 103–107.

4. Соколова К. Ю. Моніторинг фіскальної поведінки платників податків

як основоположний етап системи фінансового моніторингу податкових ризиків / К. Ю. Соколова // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету «Економічні науки». – 2015. – 1(28). – С. 164–168.

5. Соколова К. Ю. Термінологія і проблематика державного управління податковими ризиками / К. Ю. Соколова // Науковий журнал «Актуальні проблеми розвитку економіки регіону» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. – 2015. – 11, том 2-й. – С. 27–38.

6. Sokolova K. Y. The model of the integrated system of financial monitoring of tax risks in the supervisory and review activities of the State fiscal service bodies of Ukraine (Модель інтегрованої системи фінансового моніторингу податкових ризиків у контрольно-перевірочній роботі органів ДФС України) / К. Ю. Sokolova // Збірник наукових праць «Економічний аналіз» Тернопільського національного економічного університету. – 2015. – № 20. – С. 193–202. (Збірник індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах Index Copernicus, WorldCat, Google Scholar, Windows Live Academic, ResearchBible, Open Academic Journals Index, CiteFactor).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

7. Соколова К. Ю. Понятійний апарат моніторингу податкових ризиків в контрольно-перевірочній роботі органів ДПС / К. Ю. Соколова // «Гармонізація оподаткування в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів»: зб. тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції. – Ірпінь: Кам'янець-Подільська філія НУДПСУ, 2013. – С. 168-169.

8. Соколова К. Ю. Основні принципи організації оцінки податкових ризиків у контрольно-перевірочній роботі органів Державної фіскальної служби України / К. Ю. Соколова // «Євроінтеграція економіки України: виклики та рішення»: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ: ДВНЗ «Національний гірничий університет», 2015. – С. 198–201.

9. Соколова К. Ю. Основи управління податковими ризиками у контрольно-перевірочній роботі органів державної фіскальної служби / К. Ю. Соколова // «Банківський та реальний сектор економіки: фінансово-економічні аспекти взаємодії та перспективи розвитку»: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015. – С. 82–84.

10. Соколова К. Ю. Фінансовий моніторинг податкових ризиків, як структурний процес фіскальної безпеки держави / К. Ю. Соколова, С. П. Ріппа // «Розвиток національної економіки: теорія і практика»: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Івано-Франківськ: Буковинський державний фінансово-економічний університет, 2015. – С. 154–155 (*особисто автору належить загальна концепція фіскальної безпеки держави щодо фінансового моніторингу податкових ризиків у контрольно-перевірочній роботі органів ДФС України; 0,10 друк.арк.*).

11. Соколова К. Ю. Легалізація доходів і капіталу в контексті міжнародного співробітництва Державної податкової служби України /

К. Ю. Соколова // «Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки» : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. – Тернопіль: Українсько-польська програма фінансів і страхування ТНЕУ, 2008. – С. 308–310.

АНОТАЦІЯ

Соколова К. Ю. Фінансовий моніторинг податкових ризиків у контрольно-перевірочній роботі органів Державної фіскальної служби України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Університет державної фіскальної служби України. – Ірпінь, 2016 р.

У дисертації досліджено наукові основи фінансового моніторингу податкових ризиків. Розкрито поняттєво-концептуальні уявлення про ризики, висвітлено та систематизовано основні характерні особливості податкових ризиків для держави, як одного із суб'єктів податкових правовідносин. Досліджено досвід провідних країн світу, що мають вагомий напрацювання у частині адміністрування податкових ризиків.

Досліджено практику та методичне забезпечення контрольно-перевірочної роботи органів Державної фіскальної служби України. Проаналізовано практику відбору платників податків для проведення планових документальних перевірок. Здійснено економіко-математичний аналіз сучасного стану результатів контрольно-перевірочних заходів та дано їх оцінку.

На основі проведеного дослідження визначено напрями удосконалення адміністрування податкових ризиків. Запропоновано комплексну систему фінансового моніторингу податкових ризиків у контрольно-перевірочній роботі органів Державної фіскальної служби України та вектори попередження та мінімізації втрат бюджету в умовах невизначеності й ризиків.

Ключові слова: податкові ризики, платники податків, контрольно-перевірочна робота, органи Державної фіскальної служби України, поведінка платників податків, фінансовий моніторинг податкових ризиків, втрати бюджету.

АННОТАЦИЯ

Соколова Е. Ю. Финансовый мониторинг налоговых рисков в контрольно-проверочной работе органов Государственной фискальной службы Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – Университет государственной фискальной службы Украины. – Ирпень, 2016

В диссертации исследованы научные основы финансового мониторинга налоговых рисков. Раскрыты понятийно-концептуальные представления о рисках, освещены и систематизированы основные характерные особенности налоговых рисков для государства, как одного из субъектов налоговых

правоотношений. Исследован опыт ведущих стран мира, имеющих весомые наработки в части администрирования налоговых рисков.

Сопоставлено понятие «налогового риска» с понятиями, которыми оперирует отечественная экономическая наука – «налогового потенциала», «фискального дисбаланса» и «налогового разрыва». В результате, автором сформированы идентификационные характеристики концептуализации этих финансовых явлений, причины их возникновения, взаимосвязь и их графическая интерпретация.

Исследовано практику и методическое обеспечение контрольно-проверочной работы органов Государственной фискальной службы Украины. Проанализирована практика отбора налогоплательщиков для проведения плановых документальных проверок. Осуществлен экономико-математический анализ современного состояния результатов контрольно-проверочных мероприятий и дано их оценку.

На основе проведенного исследования определены направления совершенствования администрирования налоговых рисков а также векторы предупреждения и минимизации потерь бюджета в условиях неопределенности и рисков. Предложена комплексная интегрированная система финансового мониторинга налоговых рисков в контрольно-проверочной работе органов Государственной фискальной службы Украины, в которой выделены три взаимосвязанных этапа, включающих в себя: 1. Определение среды осуществления финансового мониторинга налоговых рисков и управления ими: контекст; цели; стратегию. 2. Взаимодействие и консультирование, влияние на поведение налогоплательщиков. 3. Финансовый мониторинг налоговых рисков: идентификацию рисков; риск-анализ; оценку рисков; принятие и реализацию рискового решения; мониторинг и контроль за обработкой рисков.

Разработан алгоритм поэтапного внедрения интегрированной системы финансового мониторинга налоговых рисков в контрольно-проверочную работу органов Государственной фискальной службы.

Ключевые слова: налоговые риски, налогоплательщики, контрольно-проверочная работа, органы Государственной фискальной службы Украины, поведение налогоплательщиков, финансовый мониторинг налоговых рисков, потери бюджета.

ANNOTATION

Sokolova K. Yu. Financial monitoring of tax risks in the supervisory review work of the State Fiscal Service bodies of Ukraine. – The manuscript.

The thesis for obtaining the academic degree of the Candidate of Economic Sciences in specialty 08.00.08 – Money, Finance and Credit. – The University of the State Fiscal Service of Ukraine. – Irpin, 2016

The thesis has investigated the scientific foundations of the financial monitoring of tax risks. The notional and conceptual understanding of risks has been developed, the main characteristic features of the tax risks for the country as one of the subjects of tax relations have been covered and systematized. The best practices

of the most advanced countries in the world which have significant expertise in the sphere of tax risk administration have been examined.

The practices and methodological support for the supervisory review work of the State Fiscal Service bodies of Ukraine have been investigated. The practice of selecting the taxpayers for conducting scheduled desk audits has been analyzed. Economic and mathematical analysis of the current state of the results of supervisory review measures has been carried out and their evaluation has been completed.

The focus areas for improving tax risk administration have been identified based on the conducted study. There have been suggested the comprehensive system of the financial monitoring of tax risks in the supervisory review work of the State Fiscal Service bodies of Ukraine as well as focus areas to prevent and minimize budget losses in the context of uncertainty and risks.

Keywords: tax risks, taxpayers, supervisory review work, State Fiscal Service bodies of Ukraine, taxpayers' behaviour, financial monitoring of tax risks, budget losses.

Підписано до друку 15.09.2016 року. Формат 60x90/16.

Папір офсетний. Друк офсетний.

Друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим. Зам №__.

Видруковано в Університеті державної фіскальної служби України
08201, Київська область, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31